

**LEKSIKOGRAFSKA IMPLEMENTACIJA INFORMACIJE O
RODNOM OGRANIČENJU ILI RODNOJ PREFERENCIJI U
UPOTREBI RODNO OBILJEŽENIH FRAZEMA RUSKOGA
JEZIKA**

Anita Hrnjak

*Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
(ORCID ID: 0000-0002-2660-7332)
Zagreb, Hrvatska*

Lidija Milković

*Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
(ORCID ID: 0000-0002-4484-039X)
Zagreb, Hrvatska*

Ključne riječi: rodno obilježeni frazemi, rodno relevantna informacija, rodno ograničenje u upotrebi, rodna preferencija u upotrebi, leksikografija, frazeografija, frazeologija

Sažetak: U radu se pokazuje važnost rodno relevantne informacije kao bitne pragmatičke informacije u leksikografskoj obradi rodno obilježenih frazema, analizira se dosadašnja praksa leksikografske obrade rodno obilježenih frazema ruskoga jezika te se predlažu mogućnosti dosljednije implementacije ovoga tipa pragmatičke informacije u rječnički opis frazema. U tu svrhu provedeno je korpusno istraživanje upotrebe odabranih frazema te ispitivanje korelacije leksikografskoga opisa rodno obilježenih frazema i njihove pravilne upotrebe kod govornika ruskoga kao stranog jezika. Rezultati neosporno dokazuju potrebu uključivanja ispravne i na korpusnim podacima utemeljene rodno relevantne informacije o upotrebi frazema u rječnike, kao i potrebu razlikovanja rodno ograničenja od rodne preferencije u upotrebi rodno obilježenih frazema.

**LEXICOGRAPHIC IMPLEMENTATION OF INFORMATION
ON GENDER RESTRICTIONS OR GENDER PREFERENCES
IN THE USE OF GENDER-MARKED RUSSIAN IDIOMS**

Anita Hrnjak

*Faculty of Humanities and Social Sciences
University of Zagreb
(ORCID ID: 0000-0002-2660-7332)
Zagreb, Croatia*

Lidija Milković
Faculty of Humanities and Social Sciences
University of Zagreb
(ORCID ID: 0000-0002-4484-039X)
Zagreb, Croatia

Keywords: gender-marked idioms, gender-relevant information, gender usage restriction, gender usage preference, lexicography, phraseography, phraseology

Abstract: The article illustrates the importance of gender-marked information as a crucial pragmatic information in a lexicographical description of gender-marked idioms. Furthermore it analyzes the existing practice of lexicographical description of Russian gender-marked idioms and suggests the possibilities of a more consistent way of implementation of this type of pragmatic information in a dictionary definition of idioms. For this purpose, the authors have conducted a corpus-based research of the use of chosen idioms and an analysis of the correlation between lexicographical description of gender-marked idioms and their appropriate use in speakers of Russian as a foreign language. The results indisputably prove a need to incorporate accurate and corpus-based data based on gender-relevant information about the use of idioms in dictionaries, as well as a need to distinguish gender usage restriction from gender usage preference when using gender-marked idioms.

Rad je nastao u okviru projekta potpore istraživanjima Sveučilišta u Zagrebu pod nazivom "Primjena suvremenih lingvističkih pristupa u slavenskoj leksikografiji" (1017).

1. Uvod

Budući da je značenje frazema specifično i slojevito te je korisniku rječnika često potrebna dodatna informacija o značenju, konotaciji ili specifičnom kontekstu u kojemu se frazem koristi, pragmatička informacija nije rijetkost u frazeološkim rječnicima. Međutim, o problemu leksikografskoga fiksiranja informacija o rodnoj obilježenosti frazema u znanstvenoj se literaturi, osobito literaturi koja se bavi slavenskim frazeologijama, vrlo rijetko raspravlja.

U ruskome jezikoslovlju rodno kao predmetom leksikografskoga opisa frazema sustavno se bavila tek nekolicina lingvista (Vas'kova, 2006; Zykova, 2002; Kolesnikova, 2003). Među njima se ističe O.A. Vas'kova koja uvodi termin *rodno relevantne informacije* (*гендерно значимая информация*) opisujući dio jezične jedinice pomoću kojeg se u svijesti govornika aktualiziraju rodna ograničenja u upotrebi i određeni rodni stereotipi, te smatra da tako definirana rodno relevantna informacija treba biti uključena u rječnike (Vas'kova, 2006: 6). Uvođenje rodne komponente u leksikografski opis frazema predlaže i I.V. Zykova. Pritom ističe da se ova komponenta može izraziti eksplicitno kroz deskriptivnu komponentu pomoću sema koji

ukazuje na denotat muškoga ili ženskoga spola ili tako da se raspoređuje po ostalim makrokomponentama frazeološkoga značenja (Zykova, 2002: 54). To znači da je rodno relevantna informacija u rječnicima sadržana u cijelom rječničkom članku, definicijama i ilustrativnom materijalu, ali i rodnom odrednicama.

Izvan okvira ruskoga jezikoslovlja o rodnoj informaciji u frazeološkom rječniku među prvima progovara E. Piirainen (1999, 2001, 2002, 2004). Analizirajući njemačku frazeologiju ona primjećuje da se kod leksikografske obrade frazema često ne ukazuje na rodna ograničenja u upotrebi te da se pritom koriste neadekvatne stilističke odrednice i umjetno iskonstruirani ilustrativni primjeri. Promatrajući specifičnosti upotrebe rodno obilježenih frazema uglavnom se govori o rodnom ograničenju u upotrebi, ali u novije vrijeme konkretna, u prvom redu korpusna istraživanja upućuju i na to da stupanj rodne ograničenosti može varirati od vrlo visokoga do vrlo niskoga, tj. među rodno obilježenim frazemima postoje oni koji se isključivo ili gotovo isključivo odnose na referenta jednoga od spolova i oni koji su u manjoj mjeri ograničeni, tj. koriste se češće za ženskoga ili muškoga referenta. Stoga se čini opravdanim govoriti ne samo o rodnoj ograničenosti, već i o rodnoj preferenciji u upotrebi kako to čini, primjerice, D. Stantcheva koristeći termine *geschlechtsspezifische Gebrauchsrestriktionen* i *geschlechtsspezifische Gebrauchspräferenzen* (Stantcheva, 2007, 2014). Novija istraživanja rodno obilježene frazeologije koja se provode u različitim jezicima sve više ukazuju i na potrebu korištenja korpusnih podataka u analizama koje bi se trebale odraziti na konkretnu leksikografsku obradu ovoga tipa frazema (Dobrovol'skii i Piirainen, 2009; Ettinger, 2009; Hufeisen, 1993).

Na tragu navedenih teorijskih pretpostavki i ovaj članak nastoji ukazati na važnost leksikografske implementacije informacije o rodnome ograničenju ili rodnoj preferenciji u upotrebi ispitujući kroz istraživanje korelaciju rječničke definicije sa ili bez u njoj sadržane rodne informacije i konkretne upotrebe rodno obilježenih frazema ruskoga jezika te mogućnosti korištenja korpusnih istraživanja za potrebe razgraničenja rodno obilježenih frazema koji su ili potpuno ili djelomično ograničeni u upotrebi s obzirom na spol referenta na kojega se odnose.

2. Leksikografska obrada rodno obilježenih frazema ruskoga jezika

U ruskoj leksikografiji i frazeografiji ne postoji ni jedinstven ni sustavan način leksikografske obrade rodno obilježenih frazema. A.A. Popov (Popov, 2000) ističe da se rodno specifične odrednice u rječnicima ne koriste sustavno i stoga nisu u mogućnosti adekvatno opisati ograničenja i specifičnosti u referenciji frazema.

S obzirom na izuzetno velik broj ruskih općih i frazeoloških rječnika za potrebe ovoga pregleda izabrano je tek nekoliko rječnika prema kriteriju

njihove znanstvene i kulturne važnosti s ciljem da se obuhvate tipični načini leksikografske obrade ovoga tipa frazema¹.

2.1. Informacija o rodnome ograničenju u upotrebi rodno obilježenih frazema u ruskim rječnicima

Frazemi kod kojih postoji rodno ograničenje u upotrebi odnose se isključivo ili gotovo isključivo na referenta jednoga spola. Kod najvećega broja takvih frazema informacija o rodnoj ograničenosti izražena je eksplicitno u tumačenju, odnosno uključuje se u tumačenje frazeološkoga značenja korištenjem leksema koji nedvojbeno upućuju na spol referenta. Tako uz pojedine frazeme koji se odnose na ženu u tumačenju značenja možemo naći lekseme tipa *женщина (žena)*, *девушка (djevojka)*, *жена (supruga)* i sl. S druge pak strane, frazemi koji upućuju na muškarca kao referenta tumače pomoću leksema kao što su *мужчина (muškarac)*, *старик (starac)* i sl. Na primjer, u *Rječniku ruskoga jezika* (MAS) u redakciji A.P. Evgen'eva, govornicima ruskoga jezika poznatijem kao *Mali Akademijin rječnik*, frazem *синий чулок* (dosl. *plava čarapa* – ‘žena koja je u potpunosti posvećena znanstvenim interesima uslijed čega sasvim gubi ženstvenost’) koji se isključivo odnosi na ženu kao referenta prikazan je na sljedeći način:

Синий чулок – о сухой, лишённой женственности, всецело поглощённой научными интересами женщины.

Izvod 1. Frazem синий чулок (MAS)

Ponekad je rodna informacija tek implicitno sadržana u tumačenju frazeološkoga značenja na način da se na ženu ili muškarca kao isključivoga referenta upućuje posredno. Na primjer, u tumačenju prvoga od dvaju značenja ruskoga frazema *наставить (присоставить, приклеить, надеть) рога кому* (dosl. *staviti (pričvrstiti, nalijepiti) rogove kome* – ‘1. prevariti muža; 2. poslati čijim ljubavnikom’) ukazuje se na to da je riječ o prevari muža, a samim time podrazumijeva se da je referent frazema žena. U drugome značenju na muškarca kao referenta eksplicitno upućuje leksem *любовник (ljubavnik)*. Na taj način opisani spomenuti frazem nalazimo u *Velikome rječniku ruskih uzrečica* V.M. Mokienka i T.G. Nikitine (BSRP):

¹ Ovdje predstavljena ruska leksikografska i frazeografska praksa skraćeni je prikaz znatno opsežnije analize načina na koji se rodna informacija uključuje u rječnike. Spomenuta analiza dio je istraživanja rodno obilježene frazeologije hrvatskoga i ruskoga jezika provedenog tijekom rada na pripremi znanstvene monografije o rodnim elementima u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji (Hrnjak, 2017).

Наставить (приставить, приклеить, надеть) рога кому. Разг. Шутл.-ирон. 1. Изменить мужу. 2. Стать любовником чьей-л. жены.

Izvod 2. Frazem наставить (приставить, приклеить, надеть) рога кому (BSRP)

Postoje i slučajevi kada je kod leksikografske obrade frazema koji su isključivo ili gotovo isključivo rodno ograničeni u upotrebi rodna informacija sasvim izostavljena te se na taj način korisnika rječnika ni na koji način ne upućuje na činjenicu da je riječ o frazemu koji se odnosi na ženu ili muškarca. Taj je slučaj bitno češći u općim rječnicima, ali pronalazimo ga i u frazeološkim rječnicima. Pritom takvu leksikografsku obradu najčešće pronalazimo kod frazema koji u svom sastavu sadrže komponentu koja na određeni način upućuje na spol referenta, na primjer kod nekih frazema s animalističkom komponentom koja ima potencijal ukazivati na spol životinje, a samim time i na spol čovjeka kao referenta frazema. Vidljivo je to, primjerice, kod obrade frazema *сильный (мощный, могучий) как лев* (dosl. *jak (moćan, snažan) kao lav* – ‘izuzetno snažan’) u *Velikome rječniku ruskih narodnih poredbi* autora V.M. Mokienka i T.G. Nikitine (BSRNS):

сильный (мощный, могучий) как лев. Книжн. О человеке, наделённом незаурядной физической силой.

Izvod 3. Frazem сильный (мощный, могучий) как лев (BSRNS)

Poseban leksikografski izazov predstavljaju frazemi poredbene strukture koji su rodno ograničeni u upotrebi. U slučaju pridjevskih poredbenih frazema koji su u upotrebi ograničeni isključivo ili gotovo isključivo na muškarca kao referenta iz kanonskoga oblika frazema s pridjevskom komponentom u muškome gramatičkom rodu korisniku nije vidljivo da se frazem u upotrebi ne koristi za ženu kao referenta jer se na isti način, tj. u kanonskom obliku s pridjevskom komponentom u muškome rodu, navode i oni frazemi koji se mogu odnositi na pripadnike obaju spolova. Stoga u općim i frazeološkim rječnicima ponekad nalazimo specifičan način navođenja i tumačenja pridjevskih poredbenih frazema ograničenih u upotrebi isključivo na ženu kao referenta. U tom je slučaju informacija o rodnoj ograničenosti sadržana i u obliku u kojem se frazem navodi i u njegovom značenju. Naime, suprotno uobičajenoj praksi navođenja kanonskoga oblika pridjevskih poredbenih frazema s pridjevom u muškome gramatičkom rodu, u ovakvim slučajevima nalazimo pridjevsku komponentu u ženskome rodu. Na taj način sam oblik u kojem se frazem navodi postaje svojevrsan signal o rodnoj ograničenosti u upotrebi. Tako je, primjerice, zabilježen poredbeni frazem *тройная как берёзка* (dosl. *vitka kao breza* – ‘vrlo vitka i graciozna’) u

Velikome rječniku ruskih narodnih poredbi autora V.M. Mokienka i T.G. Nikitine (BSRNS):

стройная как берёзка. *Одобр.* Об очень стройной, гибкой, грациозной молодой девушке.

Izvod 4. Frazem стройная как берёзка (BSRNS)

2.2. Informacija o rodnoj preferenciji u upotrebi rodno obilježenih frazema u ruskim rječnicima

U rodno obilježenoj frazeologiji značajno je veći broj frazema koji su u upotrebi tek djelomično ograničeni, što znači da se češće koriste u odnosu na referenta određenoga spola. U obradi takvoga tipa frazema u ruskim rječnicima također ne postoji jedinstven način na koji se u rječnički članak uvodi rodna informacija, već se ona fiksira i tumači na nekoliko načina.

Rodna informacija najčešće se dodaje u zagradama u okviru tumačenja frazeološkoga značenja kao pragmatička informacija koja govornika upućuje na ispravno korištenje frazema. Takva informacija o rodnoj preferenciji u upotrebi svoje mjesto u rječničkome članku pronalazi prije svega kod frazema čiji sastav i slika u dubinskoj strukturi ne upućuju neposredno na spol referenta. Na primjer, spomenuti način obrade nalazimo pri navođenju frazema *божий одуванчик* (dosl. *božji maslačak* – ‘vrlo stara osoba’) u *Frazeološkome rječniku ruskoga književnog jezika* A.I. Fedorova (FSRLJ):

БОЖИЙ ОДУВАНЧИК. Разг. Ирон. Об очень старом человеке (чаще о женщине).

Izvod 5. Frazem божий одуванчик (FSRLJ)

Međutim, postoje i slučajevi kada se informacija o rodnoj preferenciji koja upućuje na djelomičnu rodnu ograničenost u upotrebi u potpunosti izostavlja iz rječničkoga članka. Na primjer, iako se ruski frazem *куриные (цыплячьи) мозги* у кого (dosl. *kokošji (pileći) mozak ima tko* – ‘glup je tko’) češće odnosi na ženu kao referenta, u *Velikome rječniku ruskih uzrečica* V.M. Mokienka i T.G. Nikitine (BSRP) obrađen je na sljedeći način:

Куриные (цыплячьи) мозги у кого. Прост. Презр. О глупом, ограниченном человеке.

Izvod 6. Frazem Куриные (цыплячьи) мозги у кого (BSRP)

2.3. Informacije o rodnoj ograničenosti i rodnoj preferenciji u upotrebi rodno obilježenih frazema u specijaliziranim frazeološkim rječnicima ruskoga jezika

U frazeološkim rječnicima novijega datuma u većoj se mjeri očituje svijest o potrebi upućivanja prosječnoga korisnika rječnika na pragmatičku

informaciju o rodnoj specifičnosti, tj. rodnoj ograničenosti i preferenciji u upotrebi rodno obilježenih frazema. Tu novu tendenciju moguće je pripisati činjenici da je u suvremenoj leksikografiji općenito u većoj mjeri prepoznata vrijednost različitih tipova pragmatičkih informacija u rječniku, ali i činjenici da se frazeološki rječnici sve češće temelje na korpusnim istraživanjima na temelju kojih se u njima opisuju značenje i upotreba frazema.

Po mnogo čemu prvijenac u ruskoj leksikografiji i frazeografiji, *Veliki frazeološki rječnik ruskoga jezika* u redakciji V.N. Telije (BFSRJ), specifičan je i specijaliziran po tome što mu je cilj omogućiti korisniku da upozna frazeme kao jedinice jezika zasićene kulturološkim elementima. U njegovu se rječničkome članku daje tumačenje frazema uz pomoć opisa situacije u kojoj se frazem koristi, primjer njegove upotrebe iz pisanih tekstova različitih žanrova karakterističnih za suvremeni ruski jezik uz detaljan kulturološki komentar elemenata frazema koji funkcioniraju kao pokazatelji pogleda na svijet govornika ruskoga jezika. Samim time je i rodno relevantna informacija u upotrebi gotovo uvijek na određeni način sadržana u rječničkome članku. Kod dijela frazema podatak o rodnoj ograničenosti daje se kao dio detaljnoga opisa situacije u kojoj se frazem upotrebljava pomoću leksema koji nedvojbeno ukazuju na spol referenta. Na primjer, u spomenutom je rječniku frazem *держаться за бабулю юбку* (dosl. *držati se za babinu suknju* – ‘biti ovisan o ženi, potčinjavati se ženi’) zabilježen na sljedeći način:

ДЕРЖАТЬСЯ ЗА БАБУЛЮ ЮБКУ кто < кого, чью >

Находиться в подчинении, в полной зависимости, быть нерешительным, бесхарактерным, безвольным. Имеется в виду, что лицо или группа лиц мужского пола (X) делает всё по указанию лица или группы лиц женского пола (Y), согласовывает каждый свой шаг с ней (с ними), никогда не принимает самостоятельных решений. Говорится с пренебрежением, с презрением. Неформ. [...]

Izvod 7. Frazem держаться за бабулю юбку (BFSRJ)

Kod frazema koji nisu u potpunosti ograničeni u upotrebi, ali se najčešće odnose na osobu jednoga od dvaju spolova, podatak o rodnoj preferenciji daje se u obliku zasebne dodatne informacije koja čini dio tumačenja frazema u rječničkome članku. Primjer za to je opis frazema *змея подколюдная* (dosl. *prikrivena zmija* – ‘zlonamjerna, opasna osoba’) u istome rječniku:

ЗМЕЯ ПОДКОЛЮДНАЯ кто

Коварный, опасный, неблагородный человек. Подразумевается, что кому-л. свойственно совершать злонамеренные и таящие в себе неожиданную опасность поступки. Имеется в виду, что лицо (X) является,

с точки зрения говорящего, человеком коварным, способным на предательство, холодным, расчётливым и потенциально опасным. Преимущественно о женщинах. Говорится с осуждением. Неформ. [...]

Izvod 8. Frazem змея подколодная (BFSRJ)

Rječnik-tezaurus suvremene ruske idiomatike u redakciji A.N. Baranova i N.O. Dobrovol'skoga (STSRI) prvi je veći ruski tematski frazeološki rječnik kojemu je cilj opis suvremene ruske frazeologije prema semantičkim poljima. Stoga je leksikografska obrada frazema specifična, a sastoji se u tome da im se pripisuje stilska odrednica, navode se njihove varijante te se daju primjeri upotrebe. Pritom su upravo primjeri od izuzetne važnosti jer su utemeljeni na korpusnom istraživanju, a u rječnik se uključuju upravo oni primjeri koji pokazuju kontekst u kojem se frazem najučestalije pojavljuje. Stoga primjeri upotrebe postaju svojevrsan signal o rodnoj ograničenosti ili rodnoj preferenciji u upotrebi. Na primjer, promatrajući frazeme grupirane oko kategorije *безумие – сумасшествие – глупость (bezumno – ludilo – glupost)*, prema primjerima upotrebe vidljivo je da se već spominjani frazem *куриные (цыплячьи, птичьи) мозги*, za razliku od niza drugih frazema navedenih u istom semantičkom polju, koristi najčešće za ženu kao referenta. U rječniku to izgleda ovako:

куриные мозги (у кого-л.) □ Да, да, да! Лидка растрепана, Лидка дура, у Лидки с детства куриные мозги – все так. Корпус РусПроз. • – Валентина все потеряла – техпаспорт на машину, правда и т. Д. – У нее куриные мозги! Лучше бы она их потеряла! Никто бы этого даже не заметил. Корпус РусПроз.

Izvod 9. Frazem куриные (цыплячьи, птичьи) мозги (STSRI)

3. O mogućnostima leksikografske obrade rodno obilježenih frazema ruskoga jezika

Iz prikaza postojeće ruske leksikografske i frazeografske prakse vidljivo je da u promatranim rječnicima još uvijek ne postoji razrađen sustav uključivanja rodno relevantne informacije u rječnički članak koji bi se dosljedno provodio, a na temelju uočenih nedostataka i nedosljednosti moguće je predložiti način na koji bi se oni mogli prevladati.

Polazišna točka za uvođenje rodne informacije u opće rječnike i frazeološke rječnike općeg tipa trebalo bi biti razlikovanje rodno obilježenih frazema koji se isključivo odnose na osobu jednog od dvaju spolova od rodno ograničenih frazema koji se ne odnose isključivo na ženu ili muškarca, ali se češće koriste za referenta određenoga spola. Sukladno tome, pragmatička rodna informacija imala bi oblik informacije o rodnoj ograničenosti ili rodnoj preferenciji u upotrebi frazema u odnosu na spol referenta na koji se odnosi.

Osnovni razlog zbog kojega je potrebno razgraničiti ova dva tipa rodno obilježenih frazema je postojanje mogućnosti uključivanja podatka o spolu osobe na koju se frazem odnosi u tumačenje značenja samo kod frazema koji se isključivo povezuju s osobom jednoga spola, jer takva praksa nije moguća kod rodno obilježenih frazema koji su tek djelomično ograničeni u upotrebi. Pritom treba imati na umu da razgraničenje dvaju tipova rodne informacije o upotrebi ne bi trebalo ovisiti isključivo o jezičnoj intuiciji autora rječnika. Ono bi moralo biti utemeljeno prije svega na korpusnome istraživanju koje može dati relevantne podatke o konkretnoj upotrebi frazema.

3.1. Informacija o rodnoj ograničenosti u upotrebi rodno obilježenih frazema

Ukoliko se frazem isključivo odnosi na ženu ili muškarca tumačenje njegova značenja moglo bi biti oblikovano tako da se upotrebom leksema koji nedvojbeno upućuju na biološki spol kod korisnika osvještava rodna specifičnost frazema. Usto bi primjeri upotrebe koji se pritom navode trebali biti birani tako da zorno ilustriraju i rodni element u značenju frazema.

Ukoliko je zbog kategorijalnoga značenja u tumačenje teško uključiti leksem kojim bi se direktno ukazivalo na spol osobe na koji se frazem odnosi, informacija o rodnoj ograničenosti može biti sadržana posredno. Na taj bi se način, primjerice, mogao protumačiti glagolski frazem *бегать (гоняться) за каждой юбкой* (dosl. *trčati za svakom suknjom* – ‘udvarati se svakoj ženi’), jer je iz njegovoga značenja zbog prisutnosti leksema *жена (женщина)* kao objekta radnje vidljivo da se frazem odnosi na muškarca. Naime, s velikom sigurnošću moguće je tvrditi da je u svijesti govornika ruskoga jezika još uvijek dominantna predodžba o čovjekovoj heteroseksualnosti.

U slučaju pridjevskih frazema poredbenoga strukturnog tipa već sam kanonski oblik frazema može sadržavati informaciju o rodnoj ograničenosti frazema. U frazeografskoj praksi uvriježeno je da se kao kanonski oblik navodi oblik s pridjevskom sastavnicom u muškome gramatičkom rodu. Međutim, ukoliko se frazem odnosi isključivo na osobu ženskoga spola kao referenta pridjevka bi sastavnica trebala biti u ženskome rodu, jer se zbog rodnoga ograničenja ona nikad ne upotrebljava u gramatičkome obliku muškoga roda. S druge pak strane, kada je takav tip frazema u upotrebi ograničen samo na muškarca kao referenta, u njegovu bi tumačenju trebalo u zagradama dati informaciju o tome. U suprotnom bi korisnik upravo zbog tradicije navođenja kanonskoga oblika toga tipa frazema s pridjevom u muškome rodu mogao pogrešno zaključiti da se frazem može odnositi na osobe obaju spolova.

3.2. Informacija o rodnoj preferenciji u upotrebi rodno obilježenih frazema

Za rodno obilježene frazeme s djelomičnim ograničenjem u upotrebi nije moguće definirati i uobličiti značenje na način da se u njega uključe leksemi

koji nedvojbeno upućuju na spol osobe na koju se najčešće odnose. Bez obzira na moguće poteškoće za autora rječnika očito je da rodno relevantna informacija predstavlja važan element frazeološkoga značenja i svakako je potrebno prosječnoga korisnika rječnika uputiti na rodnu specifičnost i takvih frazema. Naime, upravo ovaj tip frazema čini veći dio rodno obilježene frazeologije i treba uzeti u obzir činjenicu da se frazemi koji se u znatno većoj mjeri odnose na jedan biološki spol, ne mogu koristiti uvijek i u svakome kontekstu za oba spola, a u suprotnom se njihovom upotrebom često postiže ironični ili komični efekt. Problem kako ukazati prosječnome korisniku na rodnu preferenciju u upotrebi najčešće se rješava uvođenjem takve informacije kao dodatnoga tumačenja unutar značenja u zagrada, a to je ujedno i najbolji način da se kod korisnika osvijesti rodna specifičnost takvoga tipa frazema. Dakako, u tom bi slučaju trebalo paziti da na ovaj način uobličena rodno relevantna informacija bude sastavni dio značenja svih takvih frazema. Pritom bi, ukoliko rječnik nije ograničen opsegom, bilo dobro kao ilustraciju značenja navesti i primjer u kojem frazem upućuje na osobu onoga spola na koji se najčešće odnosi, ali i rjeđi primjer suprotne upotrebe za osobu drugoga spola iz kojeg bi bila vidljiva konotacija koju frazem u takvom slučaju često poprima.

4. Provedena istraživanja

U cilju provjere važnosti razrađenoga i sustavnoga leksikografskog fiksiranja informacije o rodnoj ograničenosti i rodnoj preferenciji pri opisu rodno obilježenih frazema provedena su dva međusobno povezana istraživanja. Prvo je od njih korpusno istraživanje specifičnosti upotrebe manjega odabranog korpusa rodno obilježenih frazema² s ciljem da se u skladu s primjerima njihove stvarne upotrebe zabilježenima u korpusima utvrdi koji su od njih potpuno ili gotovo potpuno ograničeni u upotrebi, a koji tek djelomično. Drugo je istraživanje propituje utjecaj rječničke definicije sa ili bez u njoj fiksirane rodno relevantne informacije na ispravnu upotrebu frazema kod prosječnoga govornika ruskoga kao stranog jezika koji se koristi izabranim ruskim jednojezičnim ili frazeološkim rječnicima te utvrđivanje korelacije njihova znanja o rodnoj ograničenosti ili preferenciji s podacima iz korpusa.

² Korpus izabran za istraživanje čine frazemi za koje se rodna informacija pokazala izrazito bitnom u istraživanju rodno obilježene frazeologije hrvatskoga i ruskoga jezika provedenog tijekom rada na pripremi znanstvene monografije o rodnim elementima u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji (Hrnjak, 2017).

4.1. Korpusno istraživanje upotrebe rodno obilježenih frazema

4.1.1. Metodologija istraživanja

Za utvrđivanje pragmatičke upotrebe frazema označivanjem referenata na koje se frazem odnosi korišten je *Sketch Engine softver* za pretraživanje, analizu i izradu korpusa u kojemu je za istraživanje odabran *Russian Web 2011 (ruTenTen11) korpus*. Ako je *ruTenTen11* pokazao manji broj od 100 poavnica frazemi su pretraženi i u *Nacionalnome korpusu ruskoga jezika*. U navedenim se korpusima pretraživala konkordancija izabраних 13 frazema. Ukoliko je u korpusu pronađeno više od 1000 poavnica uzimao se uzorak od 500 poavnica za utvrđivanje referenata, a ako broj poavnica nije premašio 1000, razmatrane su sve poavnice. Pri analizi poavnica najprije se utvrđivala upotreba tražene sveze riječi u doslovnome ili frazeološkom značenju. Drugi je korak bilo odrediti koristi li se frazem u rečenicama ili je tek dio rječničke natuknice ili naslova. Ako je poavnica zadovoljila uvjet upotrebe u frazeološkome značenju, određivao se referent na koji se frazem odnosi. Broj poavnica bio je uglavnom veći od broja frazema uvrštenih u statističku obradu. Prije početka istraživanja temeljni princip kategorizacije referenata na koje se odnosi frazem bila je binarna opreka po spolu *muško-žensko*, međutim rezultati pretraživanja naznačili su i dodatne opreke. One su poslužile kao temelj daljnje raščlambe. Pokazalo se da se ispitivani frazemi mogu odnositi na ljudska i neljudska bića. U kategoriji ljudskih bića referenti su se odnosili na oba referenta (i muško i žensko) te na dijete bez ukazivanja na spol (ni muško ni žensko). Kategorija neljudskih bića označena je na u Tablici 1 kao *ostali referenti*. U istoj tablici prikazani su i podaci o učestalosti korištenja frazema s obzirom na opisane kriterije. Pri statističkoj obradi podataka u obzir su se uzimale samo poavnice s frazeološkim značenjem upotrijebljene u rečenicama, a rječničke natuknice, naslovi i poavnice s doslovnim značenjem nisu ulazile u statističku obradu, jer ne sadrže pragmatičku i referentno značajnu informaciju. Svi frazemi pretraživani u korpusu zadovoljili su kriterij konvencionaliziranosti s obzirom na preporučeni minimalni frekvencijski prag od 5 poavnica prema S. Evertu (2008).

4.1.2. Rezultati istraživanja

Za opisno prenošenje informacije o učestalosti upotrebe frazema za referenta određenoga spola odabrana su tri stupnja utemeljena na kvantitativnoj razlici. Prvi se stupanj opisne ocjene odnosi na frazeme koji ne pokazuju rodnu ograničenost ili preferenciju, odnosno mogu se odnositi i na muškarca i na ženu. To su frazemi koji u manje od 50 % označuju jedan biološki spol i u Tablici 2. označeni su kao *podjednako učestalo*. Drugi se stupanj učestalosti odnosi na frazeme koji se od 50 % do 75 % slučajeva referiraju na muškarca ili ženu, a u Tablici 2 su označeni kao *češće o X*. Njih možemo smatrati rodno obilježenim frazemima kod kojih postoji rodna preferencija u upotrebi.

Posljednji stupanj čine frazemi koji se u preko 75 % pojavnica relevantnih za spol odnose isključivo na jedan od dva spola i u Tablici 2 opisani su riječima *gotovo uvijek o X*. Takvi se frazemi smatraju rodno obilježenima, tj. za njih postoji rodno ograničenje u upotrebi. Ni jedan od proučenih frazema ne odnosi se u potpunosti (u 100 % slučajeva upotrebe) na osobu isključivo jednoga spola, što nam pokazuje fleksibilnost kategorije roda referenta i frazemske opiranje svođenja njegove denotativne moći na apsolutne kategorije kao što su *uvijek* ili *nikada*.

№	FRAZEM	ukupni broj pojavnica	žensko	muško	dišete	doslovno značenje	obojie	ostali referenti	preostala muškica ili nadevoj
1.	БАЗАРНАЯ БАБА (ТОРГОВКА)	500	258	180	0	29	9	9	15
2.	ГЛИСТА ГЛИСТОЙ	8	6	2	0	0	0	0	0
3.	ГЛАЗКИ СТРОИТЬ (ДЕЛАТЬ) КОМУ	500	288	168	2	0	18	24	0
4.	ДЕРЖАТЬ ПОД КАБЛУКОМ (БАШМАКОМ) КОГО	500	479	12	2	0	0	7	0
5.	ДЕРЖАТЬСЯ ЗА МАМИНУ (МАМКИНУ) ЮБКУ	161	14	105	32	4	6	0	0
6.	КУРИНЫЕ (ЦЫПЛЯЧИ, ПТИЧЬИ) МОЗГИ	438	151	109	0	49	59	1	69
7.	БОЖИЙ ОДУВАНЧИК	500	333	95	0	0	27	4	41
8.	КРОВЬ С МОЛОКОМ	500	188	159	3	28	14	27	81
9.	КОСАЯ САЖЕНЬ В ПЛЕЧАХ	500	8	484	3	0	0	1	5
10.	ЗМЕЯ ПОДКОЛОДНАЯ	359	243	45	0	57	4	10	0
11.	КОЛОМЕНСКАЯ ВЕРСТА	258	31	113	0	13	0	18	83
12. 1.	НЕГДЕ ПРОБЫ СТАВИТЬ <i>НА КОМ</i>	110	3	88	0	2	0	15	0
12. 2.	НЕГДЕ ПРОБЫ СТАВИТЬ <i>НА КОМ</i>	45	37	7	0	0	1	0	0
13.	КИСЕЙНАЯ БАРЫШНЯ	976	526	313	0	2	55	4	78

Tablica 1. Kategorizacija referenta na koje se frazem odnosi i broj njihovih pojavnica

Frazemi s najvećim rodnom ograničenjem u upotrebi su frazemi *косая сажень в плечах* i odmah za njim *держатъ под каблуком кого* koji se u preko 95 % proučenih slučajeva odnose isključivo na referenta muškoga ili ženskoga spola.

Frazem *косая сажень в плечах* (dosl. *kosa saženj* (stara ruska mjera za duljinu) i *ramenima* – ‘snažan muškarac širokih ramena’) opisuje muškarca

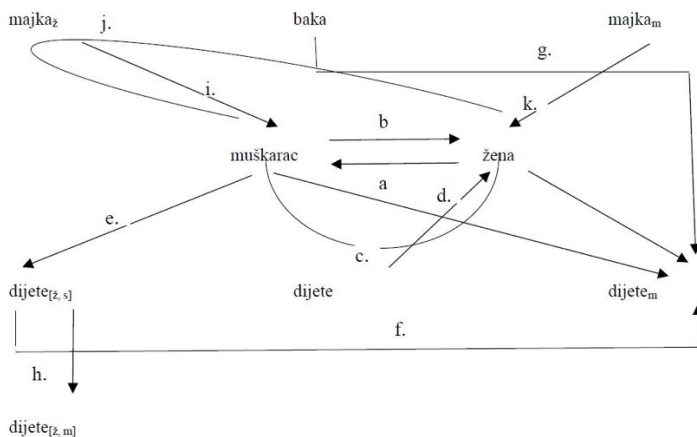
s obzirom na njegove fizičke osobine, točnije širinu njegovih leđa, te ima uglavnom pozitivnu konotaciju. U rijetkim slučajevima upotrebe s referentom ženskoga spola, opisuju se žene koje se bave nekom sportskom aktivnošću. U jednoj se pojavnici frazem odnosio na transseksualnu ženu (*транс-сексуалка*), odnosno na referenta čiji spol nije binarno određen. U leksikografskoj praksi značenje navedenoga frazema mahom se tumači korištenjem leksema *человек* (*čovjek*) te na taj način prosječnoga korisnika rječnika ne upućuje na rodno ograničenje u upotrebi. Pritom treba napomenuti da se u ruskome jeziku lekseмом *человек* označava prije svega odrastao pripadnik vrste *Homo sapiens* bez obzira na rasu i spol. Međutim, u ruskome razgovornom jeziku isti se leksem pored navedenoga općeg značenja može koristiti i da bi se njime označio muškarac, pa se čak i u pojedinim rječnicima sinonima ruskoga jezika uz *человек*, među ostalima, navodi i leksem *мужчина* (*muškarac*).

№	FRAZEM	učestalost
1.	БАЗАРНАЯ БАБА (ТОРГОВКА)	češće o ženi
2.	ГЛИСТА ГЛИСТОЙ	gotovo uvijek o ženi
3.	ГЛАЗКИ СТРОИТЬ (ДЕЛАТЬ) КОМУ	češće o ženi
4.	ДЕРЖАТЬ ПОД КАБЛУКОМ (БАШМАКОМ) КОГО	gotovo uvijek o ženi
5.	ДЕРЖАТЬСЯ ЗА МАМИНУ (МАМКИНУ) ЮБКУ	češće o muškarcu
6.	КУРИНЫЕ (ЦЫПЛЯЧЬИ, ПТИЧЬИ) МОЗГИ	podjednako učestalo o muškarcu i ženi
7.	БОЖИЙ ОДУВАНЧИК	češće o ženi
8.	КРОВЬ С МОЛОКОМ	podjednako učestalo o muškarcu i ženi
9.	КОСАЯ САЖЕНЬ В ПЛЕЧАХ	gotovo uvijek o muškarcu
10.	ЗМЕЯ ПОДКОЛОДНАЯ	gotovo uvijek o ženi
11.	КОЛОМЕНСКАЯ ВЕРСТА	češće o muškarcu
1.	НЕГДЕ ПРОБЫ СТАВИТЬ НА КОМ	gotovo uvijek o muškarcu
2.	НЕГДЕ ПРОБЫ СТАВИТЬ НА КОМ	gotovo uvijek o ženi
13.	КИСЕЙНАЯ БАРЫШНЯ	češće o ženi

Tablica 2. Rodna ograničenost ili preferencija u upotrebi frazema prema spolu referenta

Frazem *держатъ под каблуком* koga (dosl. *držati pod potpeticom* koga – ‘podrediti, držati u vlasti koga’) pokazuje najsloženiju sliku u pogledu odnosa koji se njime opisuju. U terminima ovisnosne gramatike može se uzeti za nedjeljivu cjelinu, jer ima nedjeljivo značenje ‘podrediti koga, držati u vlasti koga’ te protumačiti kao dvovalentan. Za bilo kakvu upotrebu toga frazema potrebna su dva aktanta: *X держит под каблуком Y* (*X drži pod potpeticom Y*) među kojima se utvrđuje odnos podređenosti s dominantnim aktantom X. U proanaliziranim pojavnicaма aktant koji podređuje najčešće je ženskoga spola, vjerojatno zbog komponente *каблук* koja se prototipno

povezuje s povišenom potpeticom kao dijelom ženske obuće. Unatoč visokom udjelu ukazivanja isključivo na jedan referent, frazem pokazuje visoku polifunkcionalnost označivanja odnosa između aktanata. Pri kategorizaciji aktanata koji ulaze u frazem prvi stupanj uzima za opreku *čovjek – životinja – ljudska organizacija*. Dovoljno je da jedan od aktanata pripada nekoj od triju komponenata. Prvu skupinu čine aktanti u paru *čovjek – čovjek*, drugu *čovjek – životinja* pri čemu među aktantima postoji jednosmjerna veza. Drugim riječima, među pojavnicama je zabilježeno samo podređivanje životinje, ali ne i podređivanje čovjeka od strane životinje. Treću skupinu čini par aktanata u opreci *organizacija – čovjek* ili *organizacija – organizacija* pri čemu se među njima utvrđuje dvosmjerna veza. Drugi stupanj kategorizacije raščlanjuje prvu kategoriju, kategoriju međuljudskih odnosa, jer ona pokazuje brojne i različite mogućnosti uzajamnih uloga podređenosti, a to su bračni ili rodbinski odnosi između osoba istoga ili različitoga spola. Odnosi su prikazani pomoću modela obiteljskoga stabla Shemom 1. Polazište u toj mreži odnosa čine blisko povezani muškarac i žena, a zatim se pojedinim članovima dodjeljuju uloge ovisno o tome s kime se dovode u vezu. Ravne linije označuju uvijek jednosmjernan odnos između dvaju aktanata, a zakrivljene linije odnos jednoga dominantnog aktanta i dvaju podređenih. Strelica ravne linije i vrhovi zakrivljene linije ukazuju na smjer potlačenost, tako da prikaz označen grafemom *e* treba tumačiti ovako: *отец держит дочь под каблуком* (*otac drži kćer pod potpeticom*).

Shema 1. Odnosi aktanata povezanih obiteljskim vezama za frazem *держатъ под каблуком кого*

Shemu 1. može se protumačiti na sljedeći način: *drži u vlasti* a. žena muškarca, b. muž ženu, c. dijete oca i majku, d. dijete majku, e. otac kćer, f. majka sina, e. otac sina, f. sestra brata, g. baka unuka, h. starija sestra mlađu sestru, i. punica zeta, j. punica zeta i kći, k. svekrva nevjestu. Među kategorijom *ostali* u odnosu *čovjek – životinja* zabilježen je odnos u kojemu muškarac podčinjava psa (1), a žena mačku (1). U trećoj skupini aktanata u opreci *organizacija – čovjek* stoje konkretno parovi *дама – экомичексий факультет (dama – ekonomski fakultet)*, *гангстер – поту (gangster – čet)*, *начальство – жену (uprava – ženu)*, a u opreci *organizacija – organizacija* se nalazi par dviju država *Южная Осетия – Грузию (Južna Osetija – Gruziju)*, zatim *власть – прессу (vlast – novinare)* (2), *власть – СМИ (vlast – medije)* (2). Valja napomenuti da se u analiziranim rječnicima frazem uglavnom navodi uz dodatnu pragmatičku informaciju o rodnoj preferenciji ženskoga referenta koja je navedena u zagradama u okviru tumačenja frazeološkog značenja uz odrednicu *обычно (obično)*.

Po učestalosti referiranja na jedan od dvaju spolova slijede frazemi *негде пробы ставить* na ком (dosl. *nema se gdje pečat staviti* na kome – ‘1. u značajnoj mjeri posjeduje *tko* određenu karakteristiku (ob. negativnu); 2. razvratna žena je *tko*’) i *змея подколодная* (dosl. *prikrivena zmija – ‘zlonamjerna, opasna osoba’*).

Prvi od njih upotrebljava se u dva značenja: ‘1. u značajnoj mjeri posjeduje *tko* određenu karakteristiku (ob. negativnu)’ i ‘2. razvratna žena je *tko*’. U značenju razvratnosti frazem se gotovo uvijek (82,22 %) odnosi na ženu, a u značenju visokoga stupnja posjedovanja određenoga negativnog svojstva se u 80 % slučajeva odnosi na osobu muškoga spola, na ostale referente u 18,18 % primjera, a na osobu ženskoga spola u 2,73 % ispitanih slučajeva. Razlika u značenju izravno je povezana s razlikom u spolu referenta frazema. Ako frazem opisuje razvratnost gotovo uvijek se odnosi na ženu, a ako pak opisuje pretjerane negativne karakteristike referira se gotovo uvijek na muškarca. U pozadini opisane razlike zasigurno leži rodni stereotip prema kojem se razvratnost izrazito negativno ocjenjuje upravo kod žena, dok je kod muškaraca mnogo rjeđe povezana s negativnom konotacijom. Stoga i ne čudi činjenica da se u leksikografskoj praksi drugo od dvaju navedenih značenja uvijek navodi tako da je informacija o rodnoj ograničenosti u upotrebi direktno sadržana u tumačenju. S druge pak strane, uz prvo se značenje, koje je prema podacima iz korpusa u istoj mjeri ograničeno na referenta muškoga spola, nikad ne navodi ni uz informaciju o rodnoj ograničenosti ni uz informaciju o rodnoj preferenciji u upotrebi. Frazem se u 18,18 % slučajeva u prvom značenju odnosi ne ostale, neljudske referente od kojih su najčešći: *грязь (prljavština)* (3), *хамство (bezobraznost)* (2), *беспредел (bezakonje)* (2), *трѣн (brbljarije)*, *литературная элита (književna elita)*,

подвиги (podvizi), шлагеры (šlageri), благо (blago), операционная система (operativni sustav), золото (zlato), органы прокуратуры (organi tužilaštva).

Frazem *змея подколодная* prema korpusnim podacima odnosi se gotovo uvijek (83,21 %) na osobu ženskoga spola u negativnom značenju podmuklosti i sklonosti spletkarenju i prevarama, ali u rječnicima se gotovo nikad ne pojavljuje informacija o rodnoj ograničenosti u upotrebi. Na taj je način prosječni korisnik rječnika zakinut za bitnu pragmatičku informaciju o upotrebi frazema. Deset se pojava frazema odnosilo na neljudski referent, svrstan u kategoriju *ostali*, a pri tome su najčešći referenti bili emocije *тоска (tuga)* (5), zatim *ревность (ljubomora)*, *обида (uvreda)*, *порча (urok)*, *зависть (zavist)* и *совесть (savjest)* od kojih se svaki referent pojavio jedanput. Budući da frazem sadrži animalističku sastavnicu *змийа*, jasno je da primjeri svjedoče o konceptualnoj animalizaciji ljudskih emocija.³

Slična je situacija i s frazemetом *божий одуванчик* (dosl. *božji maslačak* – ‘vrlo stara osoba’) koji se u 73,18 % slučajeva u upotrebi odnosi na referenta ženskoga spola, a u rječnicima ga vrlo rijetko nalazimo s informacijom o rodnoj preferenciji u upotrebi. Frazem se u četiri slučaja odnosi na neljudske referente, odnosno na dvije organizacije *служба (služba)* и *Центр управления полётами (Centar za kontrolu zračne plovidbe)*, te na psića (*пёсик*) и свемир (*вселенная*).

Rodna preferencija u korist muškoga spola (78,47%) očituje se u rezultatima pretrage korpusa za frazem *коломенская верста* (dosl. *kolomenska vrsta* (stara ruska mjera za duljinu) – ‘vrlo visoka osoba’), ali u njegovoj leksikografskoj obradi vrlo rijetko nalazimo rodnu informaciju kao dodatnu pragmatičku informaciju o upotrebi u obliku *преимущественно о мужчине (pretežito o muškarcu)*. Frazem *коломенская верста* u 11,11 % pojava označuje duljinu i jedini među svim ispitivanim frazemima ima apstraktno obilježje za referent. Uz duljinu kao referent, u tri pojava se frazem referira na druge apstraktne referente, a ti referenti su *проблема (problem)* (2) и *претенция (pretenzija)* и pri tome se metaforički opisuje veličina, odnosno složenost tih odnosa.

Pojavnice frazema *злуста злустой* (dosl. *trakavičasta trakavica* – ‘vrlo mršava osoba’) pronađene su najmanjem broju (samo 8 potvrda) što pokazuje da je frazem niskofrekventan i zbog toga rezultati obrade možda i ne prikazuju vjernu sliku o rodnoj ograničenosti ili preferenciji u korištenju danoga frazema. Međutim, kao što i korpusni podaci potvrđuju,

³ Iako se mogućnost upotrebe frazema za neljudski referent ne bilježi i nije visoka pojavnost emocija kao referenata, zanimljivo je da se frazemi ipak upotrebljavaju za njih. Možda je mogućnost konceptualne animalizacije emocija u frazemima s animalističkom sastavnicom tema je koja zaslužuje daljnje istraživanje.

leksikografska obrada ovoga frazema upućuje na njegovu rodnu ograničenost u upotrebi, jer se odnosi gotovo uvijek na osobu ženskoga spola.

Frazem *держаться за мамину (мамкину) юбку* (dosl. *držati se za maminu suknju* – ‘biti nezreo i nesamostalan’) u vrlo visokom postotku (20,38 %) odnosi se na dijete bez obzira na spol. U slučajevima referiranja na dijete značenje frazema nije odveć negativno, ali ako se frazem odnosi na odraslu osobu, njoj se pripisuju nezrelost i nesamostalnost, osobine svojstvene djeci. Pritom treba istaknuti da se prema korpusnim podacima frazem čak u 69,53 % referira na odraslu mušku osobu, a samo u 0,09 % na odraslu žensku osobu. Tu tendenciju potvrđuje i način leksikografske obrade ovoga frazema, jer prosječni korisnik u rječnicima uglavnom nalazi informaciju o rodnoj ograničenosti navođenjem u zagradama unutar tumačenja pragmatičke uputnice o upotrebi: o *взрослом сыне (o odraslom sinu)* ili *лицо мужского пола (osoba muškoga spola)*.

Vrlo neujednačen način leksikografske obrade frazema *базарная баба (торговка)* (dosl. *baba (trgovkinja) s tržnice* – ‘gruba, vulgarna, neobrazovana osoba sklona ogovaranju i svađi’) mogu objasniti korpusni podaci o njegovoj upotrebi. Naime, u primjerima iz korpusa frazem se u 57,71 % slučajeva odnosi na ženu kao referenta, a na muškarca kao referenta u 40,26 % slučajeva. U rječnicima njegova obrada i implementacija rodne informacije varira od slučajeva u kojima je informacija o rodnoj ograničenosti sadržana u značenju korištenjem leksema *женщина*, na temelju čega korisnik zaključuje da se frazem odnosi isključivo na vulgarnu, svadljivu ženu, do slučajeva u kojima se informacija o rodnoj preferenciji u upotrebi daje pomoću dodatne pragmatičke odrednice *преимущественно (pretežito)*, ali ovaj puta upućujući na to da se frazem češće koristi uz vrlo podrugljivu konotaciju za osobe muškoga spola. U korpusu je pronađeno vrlo malo (9) pojava s referentom koji nije ljudsko biće i pri tome se samo *кошка (mačka)* kao referent pojavljuje dvaput, a ostali samo jedanput i nije ih moguće grupirati u veću zajedničku kategoriju: *центробанк (središnja banka)*, *мысль (misao)*, *успех (uspjeh)*, *Конституционный суд (Ustavni sud)*, *свобода (sloboda)*, *канал (kanal)* i *нация (nacija)*.

U razmjerno velikom udjelu od 60,50 % frazem *глазки стропуть (делать)* (dosl. *oči graditi (praviti)* – ‘koketirati, flertati’) odnosi se na referenta ženskoga spola, a u 35,39 % slučajeva se odnosi na muškarca. U 5,04 % slučajeva, odnosno u 24 pojava odnosi se na ostale referente, najčešće životinjske: *селедка (sled)* (5), *кошка (mačka)* (3), *собака (pas)* (2), *змея (zmija)* (2), *уж (bjelouška)* (2), *рыба (riba)*, *крыса (štakor)*, *мышка (mišić)*, *баран (ovan)*, *лягушка (žaba)*, *белки (vjeverice)*, *зверюги (zvjerke)*. Osim životinjskih pojavljuju se kao referenti još i grad Moskva, emocija *благодарность (zahvalnost)* te dio stabla *пень (panj)*.

Naredna dva frazema gotovo u jednakome postotku odnose se na osobe muškoga i ženskoga spola: *кровь с молоком* (dosl. *krv s mlijekom* – ‘zdrav, rumen, koji puca od zdravlja’) i *куриные (цыплячы, птичы) мозги* (dosl. *kokošji (pileći) mozak ima tko* – ‘glup je tko’). Prvi od njih tek se u 8 % više slučajeva odnosi na referenta ženskoga spola, a kod drugoga se ista rodna preferencija u korist ženskoga spola pojavljuje u 16 % više slučajeva. U leksikografskoj obradi obaju frazema rodna informacija sadržana je rijetko i to u obliku dodatne pragmatičke informacije o rodnoj preferenciji pomoću uputnice *чаще (češće)*. Frazem *кровь с молоком* ima poprilično velik udio referenata kategoriziranih kao *ostali*. Najčešći su referent *цвет (boja)* (5), *кожа (koža)* (2), *город (grad)* (2), a zatim slijede referenti koji se spominju samo jedanput: *румянец (rutenilo)*, *топливо (gorivo)*, *хлеб (kruh)*, *карась (karaš)*, *щеки (obrzi)*, *ягоды (šumske jagode)* *земляника (jagoda)*, *день (dan)*, *небо (nebo)*, *кот (mačak)*, *рыбка (ribica)*, *собака (pas)*, *крестьянство (seljaštvo)*, *Россия (Rusija)*, *племя (pleme)*, *русская литература (ruska književnost)* i *помидор со сметаной (rajčica s vrhnjem)*. Kod frazema *куриные (цыплячы, птичы) мозги* samo se jedna pojavnica odnosi na n ljudski referent, na psa (*собака*).

Frazem *кисейная барышня* (dosl. *muslin gospođica* – ‘razmažena, osjetljiva osoba nespremna za stvarni život’) ističe se svojom vrlo izraženom podrugljivom konotacijom u 35, 16% slučajeva u kojima mu je referent osoba muškoga spola, dok u slučaju ženskoga referentna (59,11 %) konotacija ne mora nužno biti podrugljiva. U njegovoj leksikografskoj obradi ponekad se u tumačenju značenja upućuje na rodnu ograničenost u upotrebi korištenjem leksema *женщина (žena)* ili *девушка (djevojka)*, iako takva praksa zapravo ne odražava vjerodostojno podatke o upotrebi dobivene iz korpusa. Imajući to u vidu, opravdanije bi bilo navesti informaciju o rodnoj preferenciji koja ne isključuje mogućnost korištenja frazema za referenta muškoga spola. Samo se u nekoliko pojavnica (4) frazem nije odnosio na ljudske referente, od čega su tri referenta personificirana (*Moskva, Rusija, sudski sustav Ruske Federacije*), a jedan je mitološko biće *эльфийка (vilenjakinja)*.

4.2. Ispitivanje korelacije leksikografskoga opisa rodno obilježenih frazema i njihove pravilne upotrebe kod govornika ruskoga kao stranog jezika

4.2.1. Metodologija istraživanja

U razdoblju od 21. studenoga do 10. prosinca 2019. godine anketirano je ukupno 106 studenata treće, četvrte i pete godine dvopredmetnoga studija ruskoga jezika i književnosti na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Zadru. Ispitanici su bili u dobi od 20 do 28 godine, a jedna anketirana osoba nije navela broj godina. Prvi jezik većine studenata je hrvatski (98,11 %), samo dvoje studenata nema kao prvi jezik hrvatski, već

ruski ili talijanski jezik. U istraživanju je sudjelovalo više žena (79,25 %) nego muškaraca (20,75 %). Anketiran je nešto veći broj zagrebačkih studenata (52,83 %) u odnosu na zadarske studente (47,17 %). S obzirom na godinu studija u istraživanju je sudjelovao gotovo jednak broj studenata treće (38,67 %) i četvrte (35,85 %) godine, a najmanje studenata peta godine studija (25,48 %). Od ispitanika se tražilo da pismeno ispune anketu koja je sadržavala 13 frazema istih kao i u prvome dijelu istraživanja, odgovorivši na dvije vrste pitanja. Prva se grupa pitanja odnosila na poznavanje frazema i sadržavala uputu o mogućnosti jednoga pravilnog odgovora, a druga se grupa ticala referenta frazema s obzirom na spol i sadržavala uputu o mogućnosti odabira višestrukih odgovora. Uz frazeme je bilo navedeno njihovo značenje na način na koji je to učinjeno u nekom od općih ili frazeoloških rječnika ruskoga jezika. Pritom su namjerno birana tumačenja frazeološkoga značenja koja sadrže ili ne sadrže rodno relevantnu informaciju o upotrebi frazema s obzirom na spol referenta. Budući da su anketirani studenti različitih godina studija, njihovo znanje jezika i poznavanje frazeologije uvelike se razlikovalo. U prvoj se grupi predlagao samo jedan mogući odgovor, a u drugoj više njih. Rezultati anketiranja uneseni se i obrađeni u *Microsoft Excel* alatu u razdoblju od dva mjeseca nakon provedbe istraživanja. U ovome istraživanju pri izračunavanja postotaka odgovora na pojedino pitanje uzimali su se u obzir odgovori svih ispitanika bez obzira na godinu studija, dob, prvi jezik i sveučilište na kojemu studiraju, jer se željela dobiti opća slika znanja o referentnoj ograničenosti ili preferenciji rodno obilježenih frazema, a ne usporediti znanje studenata u odnosu na neki od kriterija (npr. godina studija, spol ili mjesto studiranja).

4.2.2. Rezultati istraživanja

Informacija o poznavanju frazema bilježi se pomoću četiri stupnja učestalosti. Ako je negativni odgovor premašio 75 % u Tablici 3. zabilježen je kao *nepoznat*. Ukoliko je negativni odgovor bio zastupljen od 50 % do 75 % frazem se opisuje kao *uglavnom nepoznat*. Treći i četvrti stupanj pozitivno karakteriziraju poznavanje frazema; ako se negativni odgovor pojavio u 25 % do 50 % slučajeva frazem se smatra *uglavnom poznatim*, a pri manje od 25 % negativnih odgovora *pозnatim*. U trećem stupcu tablice navodi se referent koji se pojavio u tumačenju na temelju kojeg su ispitanici odgovarali na pitanja. Rodno ograničenje ili preferencija u upotrebi frazema u Tablici 3. navodili su se za najučestaliji odgovor samo jednim opisom ako je razlika između dvaju najučestalijih odgovora premašila 20 %. Ako je razlika između dvaju najčešćih odgovora bila manja od 20% navodila su se oba odgovora. Pozitivna ili negativna korelacija najčešće odabranoga referenta iz istraživanja anketiranjem s rezultatima korpusne analize navedena je u petome stupcu.

№	FRAZEM	poznatost frazema	referent u definiciji	referent prema odgovornima ispitnika	korelacija s korpusom
1.	БАЗАРНАЯ БАБА (ТОРГОВКА)	uglavnom nepoznat	čovjek	i m i ž, ali češće ž	DA
2.	ГЛИСТА ГЛИСТОЙ	nepoznat	žena	isključivo ž	DA
3.	ГЛАЗКИ СТРОИТЬ (ДЕЛАТЬ) КОМУ	uglavnom poznat	nije ukazan	i m i ž	NE
4.	КАБЛУКОМ (БАШМАКОМ) КОГО	uglavnom poznat	nije ukazan	i m i ž	NE
5.	ДЕРЖАТЬСЯ ЗА МАМИНУ (МАМКИНУ) ЮБКУ	uglavnom poznat	odrasli sin	češće m, isključivo m	DA
6.	КУРИНЫЕ (ЦЫПЛЯЧЬИ, ПТИЧЬИ) МОЗГИ	uglavnom poznat	čovjek	i m i ž	DA
7.	БОЖИЙ ОДУВАНЧИК	uglavnom nepoznat	čovjek	i m i ž	NE
8.	КРОВЬ С МОЛОКОМ	uglavnom nepoznat	nije ukazan	i m i ž	DA
9.	КОСАЯ САЖЕНЬ В ПЛЕЧАХ	uglavnom nepoznat	čovjek	češće m, isključivo m	DA
10.	ЗМЕЯ ПОДКОЛОДНАЯ	uglavnom nepoznat	čovjek	i m i ž	NE
11.	КОЛОМЕНСКАЯ ВЕРСТА	nepoznat	čovjek	i m i ž, češće m	DA
12.	НЕГДЕ ПРОБЫ СТАВИТЬ <i>на ком</i>	nepoznat	žena	isključivo ž	DA
13.	КИСЕЙНАЯ БАРЫШНЯ	uglavnom nepoznat	čovjek	i m i ž	NE

Tablica 3. Korelacija leksikografskoga opisa rodno obilježenih frazema i njihove pravilne upotrebe kod govornika ruskoga kao stranog jezika

Samo 4 od 13 frazema bilo je uglavnom poznato ispitanicima, što ukazuje na to da se procjena rodne ograničenosti ili preferencije u odnosu na spol referenta treba uzeti s određenom zadržkom, ali, s druge pak strane, upravo zbog toga ispitanike možemo izjednačiti s prosječnim korisnicima frazeoloških rječnika koji se pri procjeni rodne obilježenosti rukovode u najvećoj mjeri informacijom sadržanom u rječničkoj definiciji frazema. U definiciji frazema *глиста глистой* i *негде пробы ставить на ком* sadržanoj u anketi nedvojbeno se ukazuje na ženu kao referenta, a u definiciji frazema *держаться за мамину (мамкину) юбку* kao referent navodi se odrasli sin. U ostalim frazemima obuhvaćenima anketom u definiciji nije postojala rodno relevantna informacija. Sukladno tome, rodno ograničenje bilježeno opisnom ocjenom *isključivo o m ili ž* ispitanici su odabrali upravo za tri frazema u čijoj se definiciji nalazio rodno određen referent. Osim kod njih, s muškarcem kao referentom, bez obzira na nedostatak rodno relevantne informacije u tumačenju značenja, povezuje se frazem *косая сажень в плечах*. Od preostalih frazema ispitanici su navodili postojanje rodne preferenciji u upotrebi samo dvaju frazema: *базарная баба (торговка)* i *коломенская верста*. Sve

navedeno govori u prilog pretpostavci o važnosti postojanja rodno relevantne informacije kao pragmatičke informacije u rječniku na temelju koje prosječni korisnik ispravno razumije i upotrebljava frazeme.

5. Zaključna razmatranja

Frazeološko značenje specifično je po svojoj slojevitosti te je govorniku često potrebna dodatna informacija o značenju frazema, njegovoj konotaciji i/ili specifičnom kontekstu u kojemu se koristi. U svojoj biti frazeologija je antropocentrična te se daleko najveći broj frazema odnosi na čovjeka, a samim time spol referenta postaje važan element frazeološkoga značenja kod dijela frazema koje je uobičajeno nazivati rodno obilježenima. Upravo kod takvih frazema rodno relevantnu informaciju o upotrebi frazema u odnosu na spol referenta treba smatrati pragmatičkom informacijom neophodnom za njihov adekvatan rječnički opis.

Provedena istraživanja neosporno su dokazala da se prosječni korisnik rječnika u velikoj mjeri oslanja na rječničku definiciju frazeološkoga značenja te da je nezanemariva važnost ispravno navedene pragmatičke informacije o upotrebi frazema što se u našem slučaju odnosi na rodno relevantnu informaciju o rodnoj ograničenosti ili rodnoj preferenciji u upotrebi rodno obilježenih frazema. Stoga bi se u leksikografskoj i frazeografskoj praksi trebalo fokusirati prvenstveno na implementaciju takve pragmatičke informacije, a zatim i na njen konkretni oblik i usustavljivanje načina na koji se ona uvodi. Naime, dosadašnja leksikografska praksa pokazuje da je nedosljedno i nesustavno navođenje rodno relevantne informacije u znatnoj mjeri posljedica nerazlikovanja rodno ograničenja od rodne preferencije u upotrebi frazema. Stoga je osnovna pretpostavka sustavnijega i dosljednijega uključivanja ovog tipa informacije u rječnički opis frazema oslanjanje na korpusne podatke o konkretnoj upotrebi frazema, o čemu progovara sve više lingvisti koji se bave pitanjima frazeografskoga opisa rodno obilježenih frazema. Upravo je naše korpusno istraživanje pokazalo da je rodno ograničenje u upotrebi frazema u znatno manjoj mjeri zastupljeno u odnosu na rodnu preferenciju. U skladu s time moguće je zaključiti da bi sustav uključivanja rodno relevantne pragmatičke informacije bio znatno dosljedniji da se takva informacija uvijek daje u zagradama kao dodatna uputa o korištenju umjesto da se tek ponekad direktno uključuje u tumačenje frazema. Pritom bi pri definiciji frazeološkoga značenja trebalo izbjegavati lekseme koji direktno upućuju na spol referenta, a umjesto njih bilo bi bolje koristiti spolno neutralni leksem *osoba* (човек). Korpusno istraživanje pokazalo je i niz nepodudaranja između konkretne upotrebe frazema i rodno relevantne informacije koja postoji u postojećim rječnicima što ukazuje na potrebu revidiranja dosadašnjih spoznaja o rodno obilježenoj frazeologiji utemeljenoga na najnovijim korpusnim podacima. U slučajevima kada se rodno obilježeni

frazemi u podjednakoj mjeri odnose na referente obaju spolova, ali sa bitno različitom konotacijom ovisno upravo o spolu, opravdano bi bilo razdvojiti značenje frazema u dva značenja za svaki od spolova referenta.

Iako prvotni cilj provedenoga korpusnog istraživanja nije bio razmatrati slučajeve kada se kod frazema koji se uobičajeno smatraju rodno obilježeni koristi referent koji nije čovjek, rezultati upućuju na potrebnu razmatranja i takvih specifičnosti s obzirom na to da oni kod nekih frazema premašuju broj koji bismo mogli smatrati tek posljedicom njihove okazionalne ili individualno-autorske upotrebe.

Kao krajnji zaključak treba istaknuti da je ispravna i na korpusnim podacima utemeljena rodno relevantna informacija kao dio rječničkoga opisa rodno obilježenih frazema ključna za njihovo lakše razumijevanje i adekvatnu upotrebu.

Literatura/References:

- Dobrovolskii, Dmitrii; Piirainen, Elisabeth. (2009). *Zur Theorie der Phraseologie: kognitive und kulturelle Aspekte [About the theory of phraseology: Cognitive and cultural aspects]*. Tübingen: Stauffenburg-Verlag. (In German.)
- Ettinger, Stefan. (2009). „Haben die Männer am Grill die Hosen an? Phraseographie und Sprachwirklichkeit“ [„Do men at the grill have their trousers on? Phraseography and language reality“]. In Mellado Blanco, Carmen (Ed.). *Theorie und Praxis der idiomatischen Wörterbücher [Theory and practice of phraseological dictionaries]*. Tübingen: Niemeyer. 45-64. (In German.)
- Evert, Stefan. (2008). Corpora and collocations. In Lüdeling, Anke and Kytö, Merja (Ed.) *Corpus Linguistics. An International Handbook*. Berlin/New York: Walter de Gruyter. 1212-1248. (In English.)
- Hrnjak, Anita. (2017). *Frazeologija u rodnome okviru. Rodni elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji [Phraseology in a gender frame. Gender elements in Croatian and Russian phraseology]*. Zagreb: Knjigra. (In Croatian.)
- Hufeisen, Britta. (1993). „Frauen und Pelze wollen oft geklopft sein“. Zur Darstellung der Frau in Sprichwörtern, Redewendungen und sonstigen feststehenden Ausdrücken [„Women and Furs often want to be pounded“. On the representation of women in proverbs, idioms and other fixed expressions]. In Hufeisen, Britta (Ed.) „*Das Weib soll schweigen ...*“ (1. Kor. 14,34): Beiträge zur linguistischen Frauenforschung [„The Woman should be silent ...“ (1. Kor. 14,34): Contributions to linguistic research on women]. Frankfurt: Peter Lang. 153-171. (In German.)
- Kolesnikova, Mariia. (2003). Gendernyi analiz uchebnoi leksikografii: problemy i perspektivy [Gender analysis of educational lexicography: problems and perspectives] In Khaleeva, Irina (Ed.) *Gender: Iazyk, Kul'tura, Kommunikatsia [Gender: Language, Culture, Communication]*.

- Moskva: Moskovskii gosudarstvennyi lingvisticheskii universitet. 61-63. (In Russian.)
- Piirainen, Elisabeth. (1999). Geschlechtsspezifik in der deutschen Phraseologie [Gender specific in German phraseology]. In Bäcker, Iris (Ed.) *Germanistisches Jahrbuch GUS (Das Wort) [Germanistic Yearbook GUS (The Word)]*. Moskau: Deutscher Akademischer Austauschdienst. 97-122. (In German.)
- Piirainen, Elisabeth. (2001). Der hat aber Haare auf den Zähnen! Geschlechtsspezifik in der deutschen Phraseologie [But he has hair on his teeth! Gender specific in German phraseology]. In Hoberg, Rudolf (Ed.) *Sprache–Erotik–Sexualität [Language–Eroticism–Sexuality]*. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 283-307. (In German.)
- Piirainen, Elisabeth. (2002). Geschlechtsspezifisch markierte Idiome: Hochdeutsch und Niederdeutsch im Vergleich [Gender-specific idioms: High German and Low German in comparison]. In Wiesinger, Peter (Ed.) *Zeitenwende – Die Germanistik auf dem Weg vom 20. ins 21. Jahrhundert. Akten des X. Internationalen Germanistenkongresses Wien 2000 [A turning point – German studies on the way from the 20th to the 21st century. Materials of the Xth International Germanist Congress Vienna 2000]*. Bern: Peter Lang. 373-378. (In German.)
- Piirainen, Elisabeth. (2004). Geschlechtsspezifisch markierte Idiome im Deutschen, Niederländischen und in einem niederdeutschen Dialekt [Gender-specific idioms in German, Dutch and a Low German dialect]. In Palm-Meister, Christine (Ed.) *EUROPHRAS 2000. Internationale Tagung zur Phraseologie vom 15.–18. Juni 2000 in Aske/Schweden [EUROPHRAS 2000. International conference on phraseology from 15. – 18. June 2000 in Aske / Sweden]*. Tübingen; Narr Stauffenberg Verlag. 343-352. (In German.)
- Popov, Aleksandr. (2000). Ob uchete gendernogo faktora v leksikograficheskom kodirovanii [On the factor of gender in lexicographic coding] In Kirilina, Alla (Ed.), *Gender kak intriga poznaniia [Gender as the intrigue of cognition]*. Moskva: Izdatel'stvo „Rudomino“. 93-98. (In Russian.)
- Stantcheva, Diana. (2007). Geschlechtsspezifische Phraseologismen im Deutschen und Bulgarischen – Sprachgebrauch und lexikographische Kodifizierung [Gender-specific phraseologisms in German and Bulgarian – language use and lexicographical codification] In Kržišnik, Erika (Ed.) *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah (Phraseologie in der Sprachwissenschaft und anderen Disziplinen). Europhras Slovenija 2005 [Phraseology in Linguistics and Other Disciplines]. Europhras Slovenija 2005]*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko. 453-465. (In German.)
- Stantcheva, Diana. (2014). Zur lexikografischen Behandlung geschlechtsspezifischer Phraseologismen (Deutsch – Bulgarisch) [On the lexicographic treatment of gender-specific idioms (German - Bulgarian)].

Germanica Wratislaviensia [*Germanica Wratislaviensia*], 139. 291-308.
(In German.)

Vas'kova, Oksana. „Gender kak predmet leksikograficheskogo opisaniia (na materiale frazeologii)“. PhD diss., Moscow, 2006. (In Russian.)

Zykova, Irina. (2002). *Sposoby konstruirovaniia gendera v angliiskoi frazeologii* [*The ways of constructing gender in English phraseology*]. Moskva: Editorial URSS. (In Russian.)

Leksikografski izvori/Lexicographic sources

BFSRJ: Teliia, Veronika (Ed.). (2006). *Bol'shoi frazeologicheskii slovar' russkogo iazyka* [*The great phraseological dictionary of Russian language*]. Moskva: OOO „AST-PRESS KNIGA“. (In Russian.)

BSRNS: Mokienko, Valerii; Nikitina, Tat'iana. (2008). *Bol'shoi slovar' russkikh narodnykh sravnenii* [*The great dictionary of Russian folk comparisons*]. Moskva: Olma Media Grupp. (In Russian.)

BSRP: Mokienko, Valerii; Nikitina, Tat'iana. (2013). *Bol'shoi slovar' russkikh pogovorok* [*The great dictionary of Russian sayings*]. Moskva: Olma Media Grupp. (In Russian.)

FSRLJ: Fëdorov, Aleksandr. (2008). *Frazeologicheskii slovar' russkogo literaturnogo iazyka* [*Phraseological dictionary of the Russian literary language*]. Moskva: AST. (In Russian.)

MAS: Evgen'eva, Anastasiia (Ed.). (1981-1984). *Slovar' russkogo iazyka, 1-4* [*The dictionary of Russian language, 1-4*]. Moskva: AN SSSR; Institut russkogo iazyka; Russkii iazyk. (In Russian.)

STSRI: Dobrovol'skii, Dmitrii; Baranov, Anatolii. (2007). *Slovar'-tezaurus sovremennoi russkoi idiomatiki* [*Dictionary-thesaurus of modern Russian idioms*]. Moskva: Mir entsiklopedii Avanta. (In Russian.)